

МАЪНАВИЯТ - МИЛЛИЙ МЕНТАЛИТЕТ ДИАЛЕКТИКАСИ

*Тоҳир Қурбонов,
Қариши давлат университети доценти*

Аннотация: Мазкур мақолада жамият трансформацияси шароитида миллий менталитетдаги ўзгаришлар, унга таъсири, унинг бугунги инсон тафаккурида шаклланиш жиҳатлари таҳлил этилган. Миллий тараққиётимизга хизмат қиладиган халқимизнинг урф-одатлари, тили, дини, руҳияти, қисқача айтганда, дунёқараши ва тафаккури илмий асосда очиб берилган.

Калим сўзлар: менталитет, миллий менталитет, миллат турмуш тарзи, жамият, жамият трансформацияси, “маънавият - миллий менталитет”, миллий онг, маданий мерос, инсонпарварлик, миллат, жамоа.

Аннотация: В данной статье анализируются изменения национального менталитета в контексте изменений в обществе, его влияние на формирование мышления современной личности. На научной основе раскрываются традиции, язык, религия, психика, словом, мировоззрение и мышление нашего народа, служащие нашему национальному развитию.

Ключевые слова: менталитет, национальный менталитет, образ жизни нации, общество, трансформация общества, «духовность - национальный менталитет», ь сознание, культурное наследие, гуманизм, нация, коллектив

Abstract: This article analyzes the changes in the national mentality in the context of chanGES in society, its influence on the formation of the thinking of a modern person. Traditions, language, religion, psyche, in a word, the worldview and thinking of our people, which serve our national development, are revealed on a scientific basis.

Key words: mentality, national mentality, way of life of the nation, society, transformation of society, "spirituality-national mentality", national consciousness, cultural heritage, humanism, nation, collective

Жаҳонда содир бўлаётган фундаментал ўзгаришлар барча мамлакатларни, шу жумладан Ўзбекистонни ҳам қамраб олмоқда. Хусусан, умумсайёравий тараққиёт тенденциялари таъсирида жаҳон ҳамжамиятига шиддат билан қўшилиб бораётган Ўзбекистон жамиятининг барча соҳалари янгича характер касб этаётир. Айни пайтда турли миллат вакилларининг тафаккур тарзи, кадриятлари тизими, онг ва фаолият нормалари ўзгармоқда. Асрлар давомида шаклланган миллий менталитет янгича элементлар, хусусиятлар билан бойимоқда.

Умуман олганда, миллий менталитет билан боғлиқ масалалар алоҳида диққатга сазовор. Чунки, бир томондан, у жаҳонда, мамлакатда содир бўлаётган ижтимоий жараёнлар таъсирида ўзгариб борса, иккинчи томондан, ушбу ижтимоий жараёнларнинг ўзига акс таъсир кўрсатади.

Бирок, Ўзбекистонда жамият трансформацияси шароитида миллий менталитетнинг ўзгариши билан боғлиқ масалаларни таҳлил этиш ва ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Чунки, иқтисодий ўзгаришлар нафақат миллат турмуш тарзини, балки менталитетини ҳам ўзгартирувчи омил саналади. Лекин илмий адабиётларимизда мамлакатимизда амалга оширилган иқтисодий ислохотларнинг миллий менталитетга таъсири ҳанузга қадар жиддий ўрганилмаган.

Мустақиллик йилларида миллатимиз мисли кўрилмаган маънавий тикланиш жараёнларни бошидан кечирди. Маънавиятдаги янги тенденциялар миллат тафаккур тарзининг мутлақо янгича характер касб этишига олиб келмоқда. Бинобарин, “маънавият - миллий менталитет” контекстидаги масалаларни ҳам тадқиқ этиш зарурияти мавжуд.

Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий омиллар билан бирга, маънавий ва маърифий соҳаларда амалга оширилаётган ислохотлар ҳам ғоят муҳим аҳамиятга эга.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “агар жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи – маънавиятдир. Биз Янги Ўзбекистоннинг

барпо этишда ана шу иккита мустаҳкам устунга, яъни бозор тамойилларига асосланган кучли иқтисодийга ҳамда аждодларимизнинг бой мероси, миллий ва умуминсоний ғояларни мужассам этадиган кучли маънавиятга таянамиз. Шу мақсадда “Янги Ўзбекистон – маърифатли жамият” концепциясини амалга оширамиз”¹⁴².

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига кириб бораётгани миллат менталитетига таъсир ўтказадиган янги омил ва воситаларни юзага келтирди. Мазкур омил ва воситаларни аниқлаш, улар таъсирида миллий менталитетдаги ўзгаришларни таҳлил қилиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Жамиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш жараёнлари миллий менталитетимизга хос бўлган иллатларни ижтимоий илм позициясидан қатъий констатасия қилиш, уларни бартараф этиш йўллари излаб топишни тақозо қилмоқда.

Мулоҳазалардан кўриниб турибдики, Ўзбекистонда жамият трансформацияси шароитида миллий менталитетнинг ўзгариши билан боғлиқ муаммо фундаментал ва долзарб характерга эга.

Мустақилликка эришгандан кейинги йиллар - миллий онг ва маънавиятда юз бериши муқаррар бўлган ўзгаришлар, ижтимоий жараёнлар ҳамда муносабатлардаги ислохотларнинг чуқур илдиз ота бориши билан изоҳланади. Умулмаҳиятга эга бўлган ижтимоий идеаллар ва мўлжалларнинг реал заминга таяниши, истиқбол режаларининг аниқлиги янги жамиятнинг миллий асосланган жараёнлари ўзагида тараққий этириш имкониятларини кенгайтиради.

Мустақиллигимиз ҳаммамизга мамлакатни ялпи соғломлаштириш, миллий бир бутунликни таъминлаш, маънавий яхлитликни юзага келтириш масаласини кун тартибига кўяди. Бугунги кун мантиғи халқимиз феъл-атвори, менталитети ўзгаришларига жиддий эътибор қаратишга ундайди.

Табиийки, ҳар бир миллатнинг ақлий ва руҳий қиёфаси ўзига хос тарихий этник ва табиий иқлимий шарт-шароитлар доирасида шаклланганлиги боис, унинг реал ҳаёт воқеаларига, ижтимоий-сиёсий ҳодисаларга бўлган муносабати ҳам турлича бўлиши шубҳасиздир. Зеро, миллий ўзига хосликлар, халқнинг характерли белгилари узоқ асрлар мобайнида муайян ижтимоий-иқтисодий, табиий-жуғрофий, шарт-шароитлар, сиёсий вазиятлар, диний мансубликлар, бошқа миллатлар билан ҳамкорликлар, жангу жадаллар ва осудалик ҳолатлари негизда таркиб топади. Менталитетни баъзи боғлиқ ҳодиса сифатида талқин этиб, аҳолини сиёсий бошқаришнинг қулай омили деб қарайдилар, айрим олимлар (А.Панарин, И.Пантин) эса менталитет халқнинг руҳий-ақлий ҳолатини якуний маҳсулидан ўзга нарса эмас, деб тушунадилар. Шунингдек мазкур тушунча миллатнинг муайян урф-одатлари, марака-маросимлари йиғиндиси деб қараш ҳам мавжуддир.

Менталитет юқорида кайд этилган хусусиятлардан ташқари миллатнинг ақлий-интеллектуал имкониятлари ва руҳий-психологик ўзига хосликларни ҳам ўз мазмуни доирасида қамраб олади. Характердаги ўзига хосликларнинг негизини эса шу халқнинг тарихий тажрибалари, урф-одатлари, маросим ва маъракаларининг яхлит тизими ташкил этади. Бошқача қилиб айтганда, улар менталитетнинг харакатлантирувчи кучлари вазифасини ўтайди.

Бугунги ўзбек менталитети бозор муносабатлари ҳамда ҳозирги замон ахборот технологияларининг устуворлиги даврида яна қандай муҳим хусусиятларга эга бўлиши зарур. Ўзгараётган замон ва янгиланаётган макон дунё халқлари феъл-атвори тизимида, саъй-ҳаракатларда тезкорлик, топқирлик ва айни чоғда ҳар бир ишда режалилик, пухта тайёргарлик, фаҳм-фаросат, муаммоларни ҳамкорлик асосида ҳал этиш хусусиятларининг ривож топишини тақозо этмоқда. Шунингдек, шахс ва жамият, шахс ва давлат муносабатлари тизимида алоҳида субъектлар – инсонлар ролининг бениҳоя ошиб бориши кузатилмоқда.

Шахснинг жамиятдаги ўрни тобора қатъийлашиб, унинг бевосита ўз имкониятлари орқали ёки муайян жамоа, гуруҳ воситасида ижтимоий ҳаётга кўрсатувчи таъсири ортиб

¹⁴² Ш.М.Мирзиёев. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг иннагурациясидаги маърузаси. 2021 йил 6 ноябрь.

бормоқда. Маълумки, айна даврдаги демократик тартиботлари Ғарб дунёсида туғилган ҳодисадир. Ҳозирги пайтда дунё халқлари ҳаётига сингдирилаётган демократия тамойиллари Ғарбий Европа халқларига мос бўлган турмуш тарзининг ифодасидир.

Бутун дунёда юз бераётган глобаллашув жараёнлари муштарак қисми сифатида намоён бўлаётган ғарбона демократлашув Шарқ халқлари ҳаётига муайян қийинчиликлар орқали томир отмоқда. Бу йўлда ҳар бир давлат ўзига хос мураккабликлар даврини ўтишига, баъзан эса кутилган натижаларнинг мутлақо тескари ҳолатларига рўпара бўлиб қолишига ҳам тўғри келмоқда.

Мамлакатимизда яшовчи турли миллат ва элатлар вакиллари *“Янги Ўзбекистон – халқчил ва инсонпарвар давлат”* олийжаноб мақсад атрофида бирлаштиришда ўзбек миллий менталитетига хос бўлган хусусиятларини, моҳиятини ифодаловчи энг асосий кўрсаткичлар: миллий онг, миллий манфаат ва миллий эҳтиёж, миллий ғурур, инсон миллий ҳис туйғуларини аниқловчи мезонлар тўғрисида пухта билимга, аниқ ва тиниқ тасаввурга эга бўлишлари лозим. Шунингдек, миллийлик ва байналмиллийлик орасидаги диалектик алоқадорлик механизмини тушунмоқ зарур. Мамлакатимиздаги миллатлараро муносабатларда, миллийлик ва байналмиллийликнинг уйғунлашувини инсон кундалик фаолиятидаги кўринишларда алоҳида эътибор қаратиш керак. Шунга кўра мамлакатимизда яшовчи барча миллатлар, элатлар манфаати ва эҳтиёжлари ўз ифодасини топиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев бугунги тараққиётнинг мана шундай ўзига хос хусусиятларини теран ҳис этиб, буюк мақсадлар билан яшаётган халқимизнинг интилишларига мос келадиган 2022-2026 йилларда мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясини қабул қилиниши фикримизнинг исботидир. Қабул қилинган фармонида мамлакатимизда мустақиллик йилларида амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар миллий давлатчилик ва суверенитетни мустаҳкамлаш, хавфсизлик ва ҳуқуқ-тартиботни, давлатимиз чегаралари дахлсизлигини, жамиятда қонун устуворлигини, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик муҳитини таъминлаш учун муҳим пойдевор бўлди, халқимизнинг муносиб ҳаёт кечирishi, фуқароларимизнинг бунёдкорлик салоҳиятини рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитлар яратиш, айна вақтда мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, бугунги кунда жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгариб, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмоқда.

Миллатнинг руҳи, унга мансуб кишиларнинг бир-бирига ва дунёга айтадиган сўзи, миллатнинг ўтмиши ва меросини ифода қилиш, мақсад ва истакларини баён этиш услуби бу миллатнинг тилидир. Ҳатто миллат ишлатаётган сўзларни таҳлил қилиб ҳам шу миллатнинг тарихий тақдири ва унинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида хулоса чиқариш мумкин. Жаҳон - миллатни, миллатга мансуб бўлган кишиларнинг маънавияти, ахлоқи ва нафосати каби жиҳатлари орқали танийди ва баҳолайди. Кишилар ўзаро муносабатга киришаётганда миллатнинг менталитети, ахлоқи ва маънавий хусусиятлари ўз ифодасини топгани сингари, халқаро муносабатларда ҳам бундай хусусиятлар муҳим аҳамият касб этади. Худди шунинг учун ҳам, ўзбек миллий менталитетига хос бўлган асосий хусусиятлар ҳақида тасаввурга эга бўлиш муҳим аҳамият касб этади.

Шу боисдан ҳам Ўзбекистонда халқимиз маънавий яхлитлигини сақлаб қолиш, ўзликдан чекинмаслик, соф инсоний фазилатларга таяниб иш тутиш асосида истиқболга интилиш сиёсати изчил олиб борилмоқда.

Бинобарин, эндиликда давлат ўз вазифаларини ҳокимиятни кучайтириш ҳисобига эмас, аксинча, демократик омилларни кенгайтириш ва кенг халқ оммасини бошқарувга жалб этиш йўли билан амалга оширмоқда. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясини *“Инсон қадрини улуглаш ва фаол маҳалла йили”*даги Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонида ифода этилганидек,

“Инсон қадри учун” деган тамойил ва “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак” деган даъватга қўшимча қилиб, “Раҳбарлар фақат давлатга эмас, инсон ва оилага, уларнинг қонуний манфаатларини таъминлашга хизмат қилиши керак”. Шунинг учун ҳар бир мутасадди маҳалла ва туман ҳаётини ипидан игнасиғача билиш шарт.

Улуғ аждодларимиз айтганидек, раҳбар халққа юк бўлмаслиги, аксинча, халқнинг юкини елкасига олиши керак. Агар қайсики раҳбар даврнинг бу ўткир талабини тушунмаса, уларни энди халқимиз ҳам, ҳаётнинг ўзи ҳам қабул қилмайди”¹⁴³ эзгу ғоянинг, энг аввало, халқ билан тўғридан-тўғри мулоқот ўрнатиш ҳамда фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларининг реал ҳимоя қилинишини таъминлаш орқали ҳаётга амалий татбиқ этилишига қаратилди.

Ўзгаришлар руҳи одамларнинг ҳаётга бўлган қарашлари, ёндашувлари, мақсад ва режалари, саъй-ҳаракатлари мазмуни, ижтимоий мўлжалларида ҳам ўз ифодасини топмоқда. Бу нарса миллатимиз вакилларининг ижтимоий ҳаракатчанлиги ошганлигида ҳам кўринади. Агар илгари хорижда бўлиб келиш одамлар учун фавқулудда бир ҳол саналган бўлса, бугунги кунда чет элда ишлаш, ўқиш, яшаш одатий бир воқеага айлангани барчага аён. Бу эса мамлакатимизда демократик тартиботлари чуқур илдиз отаётганлиги, эркин ва очиқ жамиятга айланиб бораётганлигимизнинг ёрқин ифодасидир.

Хуллас, миллий менталитетдаги ўзгариш мамлакатимизда амалга оширилган улуғ бунёдкорлик ишлари натижасида халқимиз тафаккур тарзи ўзгариб, унинг менталитетида ўз ифодасини топиб келмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60 сонли Фармони.
2. Мирзиёев Ш.М. – Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.: - Ўзбекистон, 2021. – 464 б.
3. Мирзиёев Ш.М. - Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 29 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: -Ўзбекистон, 2021.
4. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. – Т.: - Ўзбекистон. – 2017.– 102б.
5. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: - Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
6. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: - Маънавият, 2008.–176 б.
7. Хоназаров Қ. Миллий менталитет-тараққиёт омили. // Мулоқот,- 2000-, №3.-,Б. 3.
8. Бекмуродов М. Ўзбек менталитети. Тошкент. 2001.- 95 б.

¹⁴³ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг иннагурациясидаги маърузаси. 2021 йил 6 ноябрь.

